

Sygn. akt II CSKP 606/22

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 16 listopada 2022 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Grzegorz Misiurek (przewodniczący)
SSN Dariusz Dończyk
SSN Dariusz Zawistowski (sprawozdawca)

w sprawie z powództwa Skarbu Państwa - Naczelnika Urzędu Skarbowego
w Zduńskiej Woli
przeciwko A. R., K. R., L. R. i W. R.
o uznanie czynności prawnych za bezskuteczne,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym
w Izbie Cywilnej w dniu 16 listopada 2022 r.,
skargi kasacyjnej pozwanych A. R., K. R.
od wyroku Sądu Apelacyjnego w Łodzi
z dnia 21 listopada 2019 r., sygn. akt I ACa 590/19,

**uchyła zaskarżony wyrok w części zmieniającej wyrok Sądu
Okręgowego w Łodzi z dnia 16 listopada 2016 r. (pkt I. 1 i I. 2)
oraz rozstrzygającej o kosztach postępowania (pkt I. 4 i III)
i w tym zakresie przekazuje sprawę Sądowi Apelacyjnemu
w Łodzi do ponownego rozpoznania i orzeczenia o kosztach
postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Wyrokiem z dnia z dnia 16 listopada 2016 r. Sąd Okręgowy w Łodzi oddalił powództwo Skarbu Państwa - Naczelnika Urzędu Skarbowego w Zduńskiej Woli przeciwko A. R., K. R., L. R. i W. R. o uznanie czynności prawnych za bezskuteczne. Sąd Okręgowy uznał za bezsporne, że powodowi przysługuje w stosunku do pozwanych W. i L. małżonków R. wierzytelność wynikająca z decyzji podatkowych, a także, że dłużnicy w dniu 14 lipca 2008 r. zawarli dwie umowy darowizny swoich nieruchomości oraz umowę sprzedaży innej nieruchomości na rzecz swojej córki i jej męża. Niewątpliwe jest, że na skutek zaskarżonych umów darowizny z majątku dłużników wyszły nieruchomości objęte tymi umowami. Nie zostało jednak udowodnione, że w dacie dokonania zaskarżonych czynności dłużnicy nie posiadali innego majątku, z którego mógłby zaspokoić się wierzyciel. Należy podkreślić, że Sąd bada stan wypłacalności dłużników na dzień dokonania zaskarżonych czynności. Z załączonych do pisma z dnia 3 listopada 2014 r. dokumentów w postaci wyciągów z rachunków bankowych F.- R. spółka jawna w Z., której współnikami byli W. i L. małżonkowie R. oraz odpisu z księgi wieczystej nr [...] wynika, że dłużnicy w dacie dokonania zaskarżonych czynności oraz w okresie kilku kolejnych miesięcy dysponowali majątkiem, z którego mógł się zaspokoić wierzyciel - Skarb Państwa. Na rachunki bankowe F.- R. spółka jawna w okresie od 15 lipca 2008 r. do 31 grudnia 2008 r. wpłynęły łącznie kwoty 916 472,48 zł, 104 394,81 euro i 790 346 koron szwedzkich. Ponadto do dnia 19 marca 2009 r. W. i L. małżonkowie R. byli właścicielami innej nieruchomości, położonej w miejscowości H..

Uwzględniając powyższe ustalenia Sąd Okręgowy przyjął, że nieodpłatne zbycie nieruchomości na mocy umów darowizn z dnia 14 lipca 2008 r. nie skutkowało niewypłacalnością dłużników W. i L. R., a tym bardziej nie zwiększyło ich niewypłacalności. Dłużnicy co najmniej do końca 2008 r. uzyskiwali przychody jako wspólnicy w spółce jawnej. Na rachunkach bankowych spółki dłużników znajdowały się środki pieniężne, z których Skarb Państwa mógł prowadzić egzekucję. Wysokość zaległości podatkowych pozwanych w dacie dokonania zaskarżonych czynności była wielokrotnie niższa od wpływów uzyskiwanych przez

spółkę pozwanych, które w okresie kilku kolejnych miesięcy przekroczyły 1 000 000 zł.

Wyrokiem z dnia 5 września 2017 r. Sąd Apelacyjny w Łodzi oddalił apelację powoda. Na skutek skargi kasacyjnej powoda Sąd Najwyższy wyrokiem z dnia 3 kwietnia 2019 r., II CSK 274/18, uchylił zaskarżony wyrok i przekazał sprawę Sądowi Apelacyjnemu w Łodzi do ponownego rozpoznania. Wyrokiem z dnia 21 listopada 2019 r. Sąd Apelacyjny w Łodzi zmienił wyrok Sądu pierwszej instancji. Uznał za bezskuteczną wobec powoda umowę darowizny z dnia 14 lipca 2008 r., na podstawie której L. R. darował swojemu synowi K. R. udział wynoszący 3/6 części w prawie własności nieruchomości położonej w Z. przy ul. [...] oraz mocą której K. R. ustanowił na дарowanym mu udziale na rzecz W. i L. R. dożywotnią służebność osobistą. Uznał także za bezskuteczną wobec powoda umowę darowizny z dnia 14 lipca 2008 r., na podstawie której L. R. i W. R. darowali swoim synom K. R. i A. R. udziały po 1/2 części w przysługującym im na prawach wspólności małżeńskiej prawie własności zabudowanej nieruchomości położonej we wsi S., a A. R. i K. R. ustanowili na ich rzecz służebność osobistą. Sąd Apelacyjny oddalił powództwo wobec pozwanych L. R. i W. R., a także oddalił apelację powoda w pozostałej części.

Sąd Apelacyjny podkreślił, że Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 3 kwietnia 2019 r. stwierdził, że wcześniejsze stanowisko Sądów obu instancji, które podzieliły pogląd, że stan pokrzywdzenia wierzyciela należy oceniać według stanu na dzień dokonania przez dłużnika zaskarżonych czynności prawnych, jest błędne. Miało to wpływ na wadliwe ustalenie podstawy faktycznej rozstrzygnięcia, koniecznej dla prawidłowego zastosowania prawa materialnego. Sąd Najwyższy wskazał, że w ugruntowanym orzecznictwie przyjmuje się bowiem, że to, czy czynność prawna dłużnika krzywdzi wierzyciela, należy oceniać nie według chwili dokonania tej czynności, lecz według chwili jej zaskarżenia oraz wydawania rozstrzygnięcia ze skargi pauliańskiej. Sąd Najwyższy podkreślił także, że prawidłowe zastosowanie prawa materialnego wymaga dokonania stosownych ustaleń faktycznych na chwilę wyrokowania. W pozwie powód określił ogólnie wierzytelności przysługujące mu w stosunku do pozwanego L. R. z tytułu podatku VAT za lata 2003-2005 oraz 2008 r. i 2009 r., a także z tytułu podatku dochodowego od osób fizycznych za lata 2004-

2005 i 2009 r., zaś w stosunku do pozwanej W. R. z tytułu podatku Vat za lata 2003-2004 oraz 2008 r. i 2009 r. oraz tytułu podatku dochodowego od osób fizycznych za lata 2004-2005. Do pozwu zostały dołączone tytuły wykonawcze, decyzje administracyjne oraz wykazy zaległości, obejmujące również należności odsetkowe. Z tymi dokumentami nie korespondują dane zaktualizowane w piśmie Naczelnika Urzędu Skarbowego w Zduńskiej Woli z dnia 16 sierpnia 2016 r. Sąd Najwyższy stwierdził, że nie wyjaśniono, w jaki sposób została wyliczona wartość chronionych wierzytelności, odzwierciedlona we wskazanej w pozwie wartości przedmiotu sporu, pomimo powyższego pisma aktualizującego zadłużenie pozwanych L. oraz W. R. i ograniczenia w nim wysokości wierzytelności w stosunku do wartości wynikającej z dokumentacji załączonej do pozwu. Przedstawiona w ustaleniach faktycznych sądów meriti wysokość zobowiązań podatkowych pozwanych nie konkretyzuje tytułów wykonawczych, z których wynika aktualna wysokość należności podatkowych oraz przedmiotu tych zobowiązań (należność główna, odsetki). Sąd Najwyższy wskazał zatem na konieczność ustalenia, jakie konkretnie wierzytelności powoda w stosunku do pozwanych L. R. i W. R. oraz w jakiej wysokości mają być chronione skargą pauliańskiej. Ze względu na akcesoryjny charakter skargi pauliańskiej względem wierzytelności, którą ma chronić, wierzytelność ta powinna istnieć także w momencie wytaczania powództwa oraz w chwili wydawania przez sąd orzeczenia w tym przedmiocie, zważywszy że wyrok uwzględniający skargę pauliańską ma charakter konstytutywny. Konkretyzacja wierzytelności ma istotne znaczenie, bowiem sentencja wyroku uwzględniającego powództwo powinna określać konkretną wierzytelność, której zaspokojeniu ma służyć uznanie określonej czynności prawnej za bezskuteczną wobec powoda. W wyroku z dnia 5 czerwca 2002 r. II CKN 1336/00, Sąd Najwyższy wyjaśnił, że wymóg określenia wierzytelności, m.in. pod względem przedmiotowym, przez wskazanie jej wysokości w sentencji wyroku uwzględniającego skargę pauliańską, nie polega na ograniczeniu uznania bezskuteczności całej czynności prawnej do wysokości wartości przedmiotu tej czynności. Bezskutecznością może zatem być objęta jedynie czynność prawna dłużnika i to do maksymalnych rozmiarów wierzytelności nie pokrytej istniejącym majątkiem dłużnika. W sentencji wyroku powinno być wskazane, czy cała, czy

część czynności zostaje uznana za bezskuteczną. Sąd Najwyższy podkreślił także, że z ustaleń faktycznych wynika, iż nieruchomości położona w S. była obciążona hipoteką umowną zwykłą w kwocie 170 000 zł, która zabezpieczała spłatę kredytu bankowego pozwanych L. i W. R., zaciągniętego w dniu 10 maja 2007 r. O pokrzywdzeniu w rozumieniu art. 527 § 2 k.c. można mówić, gdy na skutek czynności prawnej dłużnik stał się w stosunku do tego wierzyciela niewypłacalny, albo stał się niewypłacalny w wyższym stopniu, niż przez jej dokonaniem. O ile więc występujący z takim powództwem wierzyciel nie jest uprzywilejowany, zabezpieczona na nieruchomości będącej przedmiotem zaskarżonej czynności hipoteką wierzytelność innego wierzyciela zmniejsza wartość tej nieruchomości, z której mogą zaspokoić się wierzyciele, których wierzytelności nie korzystają z pierwszeństwa w stosunku do wierzytelności zabezpieczonej hipotecznie, bądź ewentualnie z równego im pierwszeństwa. Wartość nieruchomości będącej przedmiotem zaskarżonej czynności i stan jej obciążenia powinny być ustalone na chwilę orzekania. Możliwość tylko częściowego zaspokojenia się z przedmiotu zaskarżonej czynności nie ogranicza uprawnienia do zaskarżenia skargą tylko tej jej części, która odpowiada możliwości zaspokojenia, lecz może objąć powództwem całą czynność i ze względu na całą wierzytelność.

Sąd Apelacyjny powołał się na art. 398²⁰ k.p.c., zgodnie z którym sąd, któremu sprawa została przekazana, związany jest wykładnią prawa dokonaną przez Sąd Najwyższy. Stwierdził, że Sąd Najwyższy określił przesłanki zasadności skargi pauliańskiej, które w niniejszej sprawie zostały spełnione, w szczególności wobec braku zmiany okoliczności faktycznych na etapie postępowania przed Sądem Apelacyjnym przy ponownym rozpoznaniu sprawy. Przedstawione przez stronę powodową dokumenty podpisane przez Naczelnika Urzędu Skarbowego nie zostały przez pozwanych zakwestionowane jako dokumenty urzędowe, potwierdzając jednocześnie istnienie zobowiązań o charakterze podatkowym obciążających pozwanych L. i W. R., które do daty wyrokowania nie zostały spłacone. Tym samym powódka wykazała, że pozwani dokonując rozporządzenia udziałami w nieruchomościach w formie darowizn, doprowadzili przynajmniej do powiększenia stanu niewypłacalności, brak zaś zapłaty należności podatkowych przez pozwanych wskazywał na ich świadomość w zakresie podjętych działań

zmierzających do uszczuplenia stanu ich własności z pokrzywdzeniem wierzyciela jakim jest Skarb Państwa.

Z tych względów Sąd Apelacyjny zmienił zaskarżony wyrok i uwzględnił powództwo wobec pozwanych A. R. i K. R. jako osób obdarowanych, na rzecz których nastąpiło przysporzenie majątkowe wskutek czynności prawnych dokonanych przez małżonków R.. W wyroku wskazał tytuły wykonawcze i należności podatkowe obciążające pozwanych z tytułu niedoborów należności podatkowych. Powództwo wobec darczyńców zostało oddalone z uwagi na brak ich legitymacji procesowej biernej.

W skardze kasacyjnej pozwani A. R. i K. R. zaskarżyli wyrok Sądu Apelacyjnego w części uwzględniającej powództwo (pkt I.1, I.2, I.4 i III). Zarzucili naruszenie przepisów postępowania art. 382, art. 321 § 1 w związku z art. 391 § 1, art. 328 § 2 w związku z art. 391 § 1 k.p.c. w brzmieniu obowiązującym przed dniem 7 listopada 2019 r., oraz naruszenie prawa materialnego art. 527 § 1 w związku z art. 6 k.c., i art. 70 § 1 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. Ordynacja podatkowa oraz art. 527 § 1 w związku z art. 529 i art. 6 k.c. Skarżący wnieśli o uchylenie zaskarżonego wyroku i oddalenie powództwa, ewentualnie o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi Apelacyjnemu w Łodzi.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

W rozpoznawanej sprawie Sąd Najwyższy wyrokiem z dnia 3 kwietnia 2019 r. uchylił wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 5 września 2017 r. i przekazał sprawę do ponownego rozpoznania. Sąd Apelacyjny zasadnie wskazał, że przy ponownym rozpoznaniu sprawy był związany wykładnią prawa, której Sąd Najwyższy dokonał w wyroku z dnia 3 kwietnia 2019 r. Powołał stanowisko Sądu Najwyższego, że ocena dotycząca pokrzywdzenia wierzyciela na skutek czynności prawnej dłużnika powinna być dokonywana na chwilę jej zaskarżenia oraz wydawania rozstrzygnięcia w sprawie ze skargi pauliańskiej. Sąd Apelacyjny stwierdził, że Sąd Najwyższy określił zatem „przesłanki zasadności skargi pauliańskiej, które w niniejszej sprawie zostały spełnione, w szczególności wobec

braku zmiany okoliczności faktycznych na etapie postępowania przed tut. Sądem przy ponownym rozpoznaniu sprawy”.

Przedstawione powyżej stanowisko Sądu Apelacyjnego jest uzasadnione jedynie częściowo, gdyż Sąd Najwyższy dokonując wykładni art. 527 k.c. nie wyraził oceny odnoszącej się do wszystkich przesłanek zasadności skargi pauliańskiej wynikających z brzmienia tego przepisu. Przytoczone przez Sąd Apelacyjny stanowisko Sądu Najwyższego dotyczyło przesłanki pokrzywdzenia wierzyciela. Nie budzi natomiast wątpliwości, że na gruncie art. 527 k.c. czynność dłużnika dokonana z pokrzywdzeniem wierzycieli, może być uznana za bezskuteczną wobec nich, jedynie wówczas, gdy dłużnik działał ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli. W sytuacji, gdy nie zachodzi domniemanie, o którym mowa w art. 529 k.c., konieczne jest stwierdzenie, czy stan majątku dłużnika oraz wysokość jego zobowiązań uzasadnia ocenę, że dokonał zaskarżonej czynności ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli. W tym zakresie Sąd Apelacyjny ograniczył się do stwierdzenia, że „brak zapłaty należności podatkowych przez tychże pozwanych wskazywał na ich świadomość w zakresie podjętych działań zmierzających do uszczuplenia stanu ich własności z pokrzywdzeniem wierzyciela jakim jest Skarb Państwa”. Uzasadniało to zarzut naruszenia art. 382 k.p.c. Sąd Apelacyjny nie poddał bowiem ocenie dowodów wskazujących na sytuację majątkową dłużników w lipcu 2008 r., kiedy dokonali darowizn objętych żądaniem pozwu. Ustaleń w tym zakresie dokonał Sąd Okręgowy, który wyrokiem z dnia 16 listopada 2016 r. oddalił powództwo. Sąd pierwszej instancji w uzasadnieniu tego wyroku stwierdził, że stan majątku dłużników i wysokość ich zobowiązań uzasadnia ocenę, że dokonanie darowizn w dniu 14 lipca 2008 r. nie spowodowało niewypłacalności dłużników. Sąd Apelacyjny nie podważył tej oceny i nie wskazał jednocześnie na jakiej podstawie stwierdził, że dłużnicy zawarli w dniu 14 lipca 2008 r. umowy darowizny działając ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli. Nie ocenił też w żaden sposób skutków obciążenia nieruchomości położonej w S. hipoteką w wysokości 170000 zł., chociaż podkreślił, że ma to znaczenie dla oceny, czy miało miejsce pokrzywdzenie wierzyciela. Z tych względów uzasadniony był także zarzut naruszenia art. 527 § 1 k.c.

Nieuzasadniony był zarzut naruszenia art. 321 § 1 k.p.c. w zw. z art. 391 § 1 k.p.c. Sąd Apelacyjny niewątpliwie orzekł bowiem o żądaniu zgłoszonym w pozwie (uznania określonych czynności prawnych za bezskuteczne), a ocena pism procesowych powoda dotyczących określenia zobowiązań podatkowych dłużników i ich wysokości miały znaczenie wyłącznie dla ustalenia wierzytelności podlegających ochronie przed czynnościami dłużnika, dokonanymi z pokrzywdzeniem wierzyciela w rozumieniu art. 527 § 1 k.c. Sąd Apelacyjny ustalił i oznaczył w wyroku zobowiązania podatkowe dłużników według stanu na dzień 18 lipca 2019 r., podkreślając w uzasadnieniu zaskarżonego wyroku, że wynikające z tych zobowiązań podatkowych wierzytelności powoda podlegają ochronie w wyniku uwzględnienia powództwa. Sąd Apelacyjny w uzasadnieniu zaskarżonego wyroku nie wskazał wprost dowodu, na podstawie którego ustalił wysokość zobowiązań podatkowych według stanu na dzień 18 lipca 2019 r. Stwierdził jedynie, że „Przedstawione przez stronę powodową dokumenty podpisane przez Naczelnika Urzędu Skarbowego nie zostały przez pozwanych zakwestionowane jako dokumenty urzędowe, potwierdzając jednocześnie istnienie zobowiązań o charakterze podatkowym obciążających pozwanych”. Sąd Apelacyjny uwzględnił prawdopodobnie wykaz zobowiązań podatkowych wymienionych w piśmie Naczelnika Urzędu Skarbowego w Zduńskiej Woli z dnia 22 lipca 2019 r. W skardze kasacyjnej zasadnie zarzucono, że nie uzasadniało to pominięcia oceny innych dokumentów wskazujących na stan zobowiązań podatkowych, znajdujących się w aktach sprawy. Dotyczy to w szczególności pisma Naczelnika Urzędu skarbowego w Zduńskiej woli z 16 sierpnia 2016 r. oraz załącznika do protokołu rozprawy z dnia 11 lipca 2019 r. złożonego przez powoda. W kwestii dotyczącej wierzytelności chronionych na gruncie art. 527 k.c., Sąd Apelacyjny – odwołując się do stanowiska Sądu Najwyższego - stwierdził, że takie wierzytelności „powinny istnieć także w momencie wytaczania powództwa oraz w chwili wydawania przez sąd orzeczenia, zważywszy, że wyrok uwzględniający skargę pauliańską ma charakter konstytutywny”. Mimo wyrażenia takiego poglądu Sąd Apelacyjny nie odniósł się w żaden sposób do zarzutu pozwanych, że zobowiązania podatkowe wskazane przez powoda uległy przedawnieniu i z tego względu wygasły. Z tych względów uzasadniony był zarzut naruszenia art. 328 § 2 k.p.c.

Uwzględniając, że Sąd Apelacyjny nie przedstawił oceny zasadności zarzutu dotyczącego przedawnienia zobowiązań podatkowych oraz ewentualnych skutków ustalenia, że zobowiązania podatkowe objęte tytułami wykonawczymi, które wskazano w zaskarżonym wyroku uległy przedawnieniu, przedwczesne było rozpoznanie zarzutu naruszenia art. 527 § 1 k.c. w zw. z art. 70 § 1 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. Ordynacja podatkowa przez ich niewłaściwe zastosowanie.

Z uwagi na zasadność części zarzutów skargi kasacyjnej zaskarżony wyrok podlegał uchyleniu na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c.

[as]